

Mgr. Alena Řičánková: *Stodola i chrám. Německé kostely v severních Čechách kolem roku 1900.* Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 2018, 120 s.

Novodobé evangelické církevní stavitelství, natož jeho německá část dlouho nebyla předmětem akademického výzkumu, situace se zlepšuje teprve v posledních letech (B. Altová, A. Filip, V. Laštovičková, J. Vybíral ad.), a to i zásluhou autorky předložené práce, která uveřejnila několik drobnějších studií k novodobým (nejen evangelickým) sakrálním stavbám v severních Čechách. Za této situace bych očekával, že disertace bude uceleným pojednáním o systematicky uspořádaném dílčím problému, resp. souboru staveb. Tak tomu naneštěstí není.

Nešťastně zvolený je přitom už název práce. Evangelické chrámy „svou podobou často připomínající stodoly“ (s. 52) byly záležitostí tzv. toleranční doby, později se naopak uplatnila (mnohdy prvoplánová či naivistická) snaha o sebevymezení proti tomu. V případě severočeského evangelického a starokatolického církevního stavitelství přitom tyto chrámy nebyly „stodolami“ ani v přeneseném pejorativním významu, to by spíše platilo pro některé předdimenzované stavby českých sborů (Krabčice, Semtěš).

Základní nedostatek předložené práce je v tom, že autorka se snažila postihnout příliš mnoho a současně nikoli všechno, nebo alespoň logicky zdůvodněný výběr. Omezení na jazykově německou oblast severních Čech je v pořádku, byť není tak úplně jasné, kde sever geograficky „začíná a končí“, avšak věnuje-li se římskokatolické, starokatolické a augsburské církvi kolem roku 1900, připomínám, že v téže oblasti působila rovněž legální obnovená Jednota bratrská (Dubá, modlitebna z roku 1891) a menší společenství státem neuznaných církví. Zůstaneme-li u vybraných větších církví, bylo zřejmě vyloučené, aby autorka do výběrového katalogu, resp. analýzy zařadila všechny římskokatolické kostely. Proč však nezařadila všechny stavby augsburské (chybí přinejmenším Střekov 1900, Vrchlabí 1900, Hrádek 1901, Chabařovice 1901, (Nový) Bor 1902, Bystřany 1902, Litoměřice 1902, Prostřední Lánov 1902, Třebenice 1902, Věšřany 1902, Bořislav 1903, Smržovka 1903, Frýdlant 1904, Herlíkovice 1904, Lovosice 1905, Trnovany 1905, Ústí nad Labem 1906, Trmice 1907, Janovice 1908, Jablonné 1909, Krupka 1909, Hostinné 1910) a starokatolické církve (Světce 1895, Arnultovice 1897, Mistrovice 1897, Krásná Lípa 1901, Polevsko 1901)? Už vůbec přitom nemluví o stavbách z různých důvodů nerealizovaných. Některé – zdaleka ne všechny – uvedené kostely a modlitebny přitom byly zmíněny alespoň v textu práce (nikoli v katalogu na s. 82–112), ovšem zcela nesystematicky; naopak se zde objevil také poměrně „starý“ evangelický kostel v Podmoklech (1884), příliš „mladý“ starokatolický kostel v Děčíně (1934), nebo od severních Čech notně vzdálené kostely v Mokřínách (u Aše) a v Kraslicích. To je opravdu velmi plastické pojetí regionálního, časového i konfesionálního výběru vzorku! Mám za to, že kdyby autorka souborně nebo i výběrově – ovšem na základě jasně stanovených kritérií – důkladněji zpracovala menší soubor staveb, napřed právě formou katalogu a následně analyticky a komparativně, práce by i výsledná zjištění by ztratily nahodilý charakter. Teprve pak by bylo možné vynášet soudy o vztazích mezi chrámovým stavitelstvím jednotlivých konfesí, národů či epoch, o úlohách architektů, stavebníků atd.

„Výběrová bezradnost“, pokud jde o analyzované stavby, je v práci naneštěstí doplněna podobnou bezradností, pokud jde o písemné prameny. Autorka má naprostou pravdu, zdůrazňuje-li význam diskusí o „ideálním kostele“ (s. 34 n., přidat by šlo i diskuse o „národním slohu“), avšak analyzuje-li výlučně německojazyčné stavitelství (architekty, stavebníky), pak není vůbec jasné, proč argumentuje prakticky výhradně českojazyčnými prameny (jednu z mála výjimek tvoří Bartningova „obrana“ *Vom neuen Kirchenbau*, která je však zmíněna jen v poznámce pod čarou)?! I když můžeme připustit, že E.

Edgar reflektoval dobovou německou diskusi (občas se do ní dokonce sám zapojoval, což už není citováno), v žádném případě tak nečinil v úplnosti, a jeho české texty si výše uvedení asi sotva přečetli. Podobně zase nemá velký význam uvádět vzhledem k situaci v Rakousku-Uhersku pruské stavební regulativy (s. 42), i když zde můžeme brát do úvahy autorčino přesvědčení o importu stavebních forem (i tak by ale mělo být prokázáno, že se při něm tyto regulativy uplatnily). Zcela zásadní naopak jsou liturgická specifika jednotlivých církví, o nichž se z práce – s výjimkou připomenutí jejich důležitosti (s. 37–38) – nedozvídáme vůbec nic.

Vedle těchto koncepčních nedostatků se ostatní problémy předložené disertace jeví jako podružné. Jde v podstatě o množství drobných omylů nebo problematických tvrzení, plynoucích z nedostatečného zvládnutí tématu (uvedu jen výběrové příklady):

- Má kostelní stavitelství opravdu „ryze tradiční charakter“ (2x na s. 4, opět s. 9)? V souvislosti s evangelickými pokusy o nové chrámové typy (multifunkční sborové domy, amfiteátrové uspořádání modliteben, technické řešení jejich vytápění, později a jinde rovněž kombinace s činžovními domy, kolumbárii aj.) bych si to nedovolil tvrdit.
- O starokatolické církvi bych netvrdil, že se zpočátku „snažila o splynutí s církví katolickou“ (s. 14), vždyť se právě od ní oddělila (což autorka na jiných místech práce dobře ví)! Ani že je „severočeským specifikem“ (ibid.), neboť v habsburské monarchii měla přinejmenším čtyři ohniska, z toho ještě jedno v českých zemích (moravsko-slezské pomezí). Starokatolické církve rovněž nebyly přímými či bezprostředními pokračovatelkami utrechtské církve (s. 24), byť se k ní záhy přihlásily.
- Spolek Gustava Adolfa v žádném případě nebyl primárně podporovatelem německého (evangelického) nacionalismu (s. 23), přispíval i na stavby českých protestantů. Vysílání „pastorů“ (tento termín se už pro konec 19. století nehodí) zahraničními evangelickými církvemi do habsburské monarchie (s. 39) bylo na přelomu 19. a 20. století zcela marginální záležitostí.
- Kde autorka bere jistotu, že evangelíci (a starokatolíci) měli v mezicírkevních polemikách „ostřejší jazyk“ než římsští katolíci (s. 35)? Ze své zkušenosti bych si to bez důkladné analýzy rozhodně nedovolil tvrdit, nadto by asi bylo třeba rozlišovat argumentaci samotných evangelíků a jejich liberálních antiklerikálních souputníků (pro české prostředí to pěkně ukázali např. M. C. Putna a Jan Galandauer).
- Investorství spolků a jiných laických subjektů bylo na konci 19. stol. novinkou jen v případě římskokatolické církve (s. 37), evangelíci a starokatolíci s ním byli konfrontováni od počátku (byť starokatolická církev vznikla právě až v této době).
- Po vydání protestantského patentu nebyla na evangelické straně primární snaha o nalezení vlastního stavebního výrazu (s. 41), nýbrž zjevná snaha vyrovnat se katolíkům. Nešlo přitom o „odlišení se od kostelů katolických“ (ibid.), ale právně naopak o jejich co nejvěrnější napodobování – které tak dalece kritizoval i v práci citovaný Edgar. Autorkou zmiňované tendence se začaly uplatňovat právě až ke konci 19. století, namnoze díky zahraničním vlivům (nejen německým, u českých duchovních se uplatnily jejich zkušenosti ze Skotska apod.).
- Na konci 19. století nebyly na univerzitách ani polytechnikách žádné „katedry“ v dnešním slova smyslu (s. 54).

Je pravda, že uvedené nedostatky se uplatňují hlavně v prolegomenálních a kontextualizačních kapitolách, přeci jen mám však za to, že na úrovni disertace by k něčemu takovému nemělo docházet.

Věcným jádrem a hlavním přínosem předložené práce je typologie pěti architektů/architektonických přístupů v páté kapitole (s. 51–78). Potíž je naneštěstí v tom, že je v dané situaci neprokazatelná: jak

už bylo uvedeno, autorka zohlednila jen malou část příslušných staveb, těžko proto soudit, je-li daná typologie dostatečná a vyčerpávající. Dalším nedostatkem je skutečnost, že jde v některých případech do malé hloubky: typicky tak zásadní inovaci, jakou byl alespoň v (geograficky) českém prostředí Bartningův Lutherburg v Novém Městě pod Smrkem je věnováno jen 8 řádků, v jejichž rámci se nadto plká o panoramatu Jizerských hor, místo aby došlo k funkčnímu či stylovému rozboru (s. 76). Tvrdí-li autorka v závěru, že „pro sledovanou oblast je charakteristická intenzivní kulturní a společenská vazba na sousední Sasko“ (s. 79) a že „import ... podmínil jejich [kostelů] podobu i společenský význam“ (s. 80), měla by to prostřednictvím vlastní analýzy prokázat, nikoli předpokládat. Proč by také mělo platit tvrzení, že bez těchto vlivů by se kostelní stavitelství severočeských Němců patrně ubíralo konzervativnějšími cestami (s. 80), když alespoň v případě českojazyčných evangelíků bez těchto vlivů došlo od druhé dekády 20. stol. k výraznému stylovému progresu (J. Blecha ml., B. Kozák, O. Liska)?!

Práce je lajdácky provedená i po formální stránce. Časté jsou překlepy a pravopisné chyby (vybočení z vazby), místy i měnicí nebo znejasňující význam („Liteni“ místo „Litni“ na s. 28, „Los von Rome“ místo „Rom“ na s. 40, „Cvikovem“ na s. 68 se myslí Zwickau, ačkoli jinde autorka neuvádí české názvy cizích měst a zde je to vzhledem k severočeskému Cvikovu navýsost matoucí). Vrcholem je ovšem existence dvou třetích kapitol, v obsahu i vlastním textu (s. 29n., resp. 34 n.).

Předloženou práci na téma *Stodola i chrám: Německé kostely v severních Čechách kolem roku 1900* z těchto důvodů nepovažuji za odpovídající úrovni disertační práce a ve stávající podobě ji **nedoporučuji k obhajobě**. Předběžně ji tedy klasifikuji stupněm **neprospěla**. Podotýkám přitom, že tak činím s lítostí: myslím, že autorka má k dispozici dostatek materiálu, aby zpracovala adekvátní disertaci, práci by však měla metodicky promyslet a věnovat adekvátní čas její textové prezentaci.

V Praze dne 16. května 2018

Prof. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, PhD.

Fakulta humanitních studií UK

Sociologický ústav AV ČR